УДК 351.86:355.48 (477)1501/1700

DOI: 10.35340/2308-104X.2020.86-1-25

**ГЕНЕЗИС ФОРМУВАННЯ
ВІЙСЬКОВИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА
ПРИКЛАДІ КОЗАЦЬКОЇ СІЧІ:
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ****GENESIS OF FORMATION OF
MILITARY COMPETENCES ON
THE EXAMPLE OF THE
COSSACK SICH: FEATURES OF
COMMAND AND CONTROL**

ГИКАЛО Ю. В.,
здобувач кафедри публічного
управління та адміністрування,
Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості
України

HYKALO Yu.,
PhD student of the Department of
Public Management and
Administration, Institute of
Personnel Training of the State
Employment Service of Ukraine

У статті здійснено аналіз системи підготовки Козацького війська, простежено тактику його дій у процесі здійснення військових операцій. Розглянуто специфічні риси організації системи прийняття рішень, державного устрою Козацької Січі. Встановлено, що тактика дій запорозьких козаків, на відміну від армій провідних країн того часу (Польщі, Туреччини, Московії та ін.) залежала від зброї, яку козакам вдавалосядобути в бою. Виявлено ключові причини відмінності тактичних дій козаків від супротивників.

Узагальнено, що у Козацькому війську не було сучасної кавалерії, флоту, важкої піхоти. Підсумовано, що козаки використовували максимально ефективно тогочасну зброю – рушниці та шаблі, доповнюючи майстерне володіння зброєю, інженерними спорудами, використанням несподіваних тактичних прийомів. На основі аналізу історичних документів резюмовано, що військо формувалося на добровільній основі. Виявлено, що на Січі функціонувала виборча система адміністрування. Проведено паралель між Козацьким Військом та сучасною армією. Запропоновано практичні рекомендації щодо розвитку компетенцій сучасних військовослужбовців з урахуванням історичної спадщини українського козацтва.

Ключові слова: управління, система державного устрою, тактика, тактичні дії, зброя, військові компетенції, козаки, Запорізька Січ, освіта, вища освіта, військова освіта.

В статье проведен анализ системы подготовки Казачьего войска, отслежено тактику его действий в процессе осуществления военных операций. Рассмотрены специфические черты организации системы принятия решений, государственного Казацкой Сечи. Установлено, что тактика действий запорожских казаков, в отличие от армий ведущих стран того времени (Польши, Турции, Московии и др.) зависела от оружия, которое казакам удавалось добыть в бою. Выявлены ключевые причины различия тактических действий казаков от противников.

Обобщено, что в казачьих войсках не было современной кавалерии, флота, тяжелой пехоты. Установлено, что казаки использовали

максимально ефективно тогдашнєє зброє - ружьє и саблє, доплняє маетрське владєє зброєм, инженєрными сооружєниями, ипользованием неозиданных тактичєских приємов. На основе анализа историчєских документов резюмировано, что войско формировалось на добровольной основе. Вывявлено, что на Сечи функционировала избирательная система администрирования. Проведена параллель между казачьими войсками и современной армией. Предложены практические рекомєндации по развитию компетенций современных военнослужащих с учетом историчєского наследия украинского казачества.

Ключевые слова: управление, система государственного устройства, тактика, тактичєские действия, зброє, военные компетенции, казаки, Запорожская Сечь, образование, высшее образование, военное образование.

The article deals with the analyses of the system of the Cossack Host preparation. Tactics of the Cossack Host in the process of conducting military operations have been investigated. The specific features of organization of decision-making system and state structure of Cossack Sich have been considered. It was found that the tactics of the Zaporozhian Cossacks depended on the weapons that Cossacks were able to obtain in a battle (in contrast to the armies of the leading countries of that time (Poland, Turkey, Moscoviia, etc.). Key reasons for the difference between Cossack tactical actions and opponents have been identified. It has been reached a conclusion that there was no modern cavalry, navy and heavy infantry in the Cossack Host. It has been concluded that the Cossacks used the most effective weapons of that time – guns and sabers. They complemented their art with the mastery of weapons, engineering structures and the use of unexpected tactical techniques. On the basis of a detailed analysis of ancient documents it has been summarized that the army was formed on a voluntary basis. It has been revealed that an electoral system was functioning in Sich. A parallel between the Cossack Host and the modern army has been drawn. Practical recommendations for the development of competencies of modern military personnel with consideration to the historical heritage of Zaporozhian Cossacks have been offered.

Keywords: command and control, state system, tactics, tactical actions, weapons, military competences, Cossacks, the Zaporozhian Sich, education, higher education, military education.

Постановка проблеми. Україна вступила в період фундаментальних змін, які передбачають необхідність урахування сучасних концептуальних підходів у підготовці нової плеяди фахівців з вищою освітою. Сьогодні вищі навчальні заклади повинні виступати як відкрита, динамічна система, що має забезпечувати здатність до аналізу змін, прогнозування майбутнього, підвищення конкурентоздатності фахівців на ринку праці. Зазначимо, що процес інтеграції України в європейський освітній простір зумовлює необхідність розв'язання комплексу завдань щодо реформування національних вищих військових навчальних закладів та створення в

Україні освіти, відповідної до світових стандартів. Трансформації, що активно відбуваються в освіті, зумовлені вимогами та потребами суспільства щодо підготовки кваліфікованих фахівців [7, 8, 9]. Відтак, як об'єктивна реальність сприймається нагальна потреба у розвитку неперервної військової освіти та удосконалення професійних компетентностей офіцерів силових структур України, покращенні змісту методики професійної підготовки майбутніх офіцерів у напрямі ефективного формування військових компетентностей [10]. Детальний аналіз наукової літератури дав змогу встановити, що значним потенціалом у світлі сказаного володіє культурно-історична спадщина щодо принципів організації військової діяльності козаків Запорозької Січі. А виховання особового складу ЗСУ необхідно проводити на лицарських традиціях українського війська, що сприятиме рівню професійності та патріотизму.

Аналіз досліджень і публікацій. Для вітчизняної та зарубіжної історіографії є традиційною увага до проблеми українського козацтва – соціального явища, яке, виникнувши у середньовічну епоху, протягом кількох століть залишалося важливим чинником політичного життя України. Як резюмує, В. Смолій, своєрідними проміжними ланками на шляху до глибокого вивчення проблеми феномену українського козацтва були ранні праці М. Костомарова, С. Соловйова, М. Максимовича, А. Скальковського та інших істориків. Нову якість у дослідженні проблеми та появу оригінальних історіософських поглядів започаткували праці відомого українського історика О. Апановича. Нині історії становлення та розвитку українського козацтва присвячено доволі значний доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників (Г. Боплан, С. Величко, В. Голобуцький, Г. Грабянка, М. Грушевський, О. Гуржій, П. Крип'якевич, О. Лазаревський, Н. Наріжний, Я. Падох, І. Паньонко, А. Пашук, В. Смолій, Д. Яворницький та ін.). Разом з тим, проблема дослідження генези формування військових компетентностей на прикладі козацького українського війська (у т.ч. Запорозької Січі) та особливостей військового управління та адміністрування, що часом було і основою державного управління, не стала предметом наукових досліджень.

Метою статті є дослідження особливостей формування військових компетентностей на прикладі українського козацького війська крізь призму дослідження тактики ведення бою козаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільший комплекс рукописних джерел, опрацьованих при дослідженні окресленої проблеми, становлять матеріали Архівів Коша Нової Запорозької Січі [2, 3, 4, 5, 6].

Найпомітніший вплив на формування козацького устрою та права в Україні, безперечно, справило існування Запорозької Січі. Владно-судові інституції, які витворилися й функціонували на Запоріжжі, ввібрали в себе тогочасні загальноукраїнські устроєві моделі й правові норми. Як зазначав М. Грушевський, «козаччина не перейняла з тих часів готових організованих форм самоуправи, бо вони вигасли в руїнах східноукраїнської дезорганізації переходових століть... Ці організаційні форми відроджувалися з тих основних клітин громадського ладу, які зцілилися в сім часі упадку, й виростали з них поволі, особливо на запорожським Низу». Теоретичну основу побутування курінно-кошової системи в Запорозькій Січі становили віковічні традиції й звичаї українського народу. Д. Яворницький зазначав: «В основі всієї козацької громади був звичай: згідно звичаю вони не допускали в Січ жінок, згідно звичаю чинили суд і розправу, згідно звичаю ділилися на курені і паланки, згідно звичаю збиралися у відомий час на спільні ради» [21].

Система підготовки Козацького війська відрізнялася деякими особливостями. Військо Запорозьке та його орган управління – Кіш пройшли значний еволюційний шлях у своєму розвитку. Зростала кількість козаків, урізноманітнювалися функції Коша, розширювалася й збагачувалася сфера його діяльності. Вона увібрала в себе в себе також кращі традиції, вироблені реєстровим козацтвом. Запоріжжя стало зародком нової української державності. Козаки створили органи влади, які поступово зосереджувалися в руках козацької адміністративної та судової влади. Остання поширювалася як на козаків, так і на тих людей, що мешкали за межами Запоріжжя в укріпленнях – «паланках». Кіш очолював виборний кошовий отаман. Йому допомагали виборний суддя, писар, обозний, осавул, хорунжий. Основною соціально-військовою одиницею Січі був курінь, який утворювався за принципом земляцтва. У територіальному відношенні запорізька община поділялася спочатку на п'ять, а згодом на вісім паланок. У військовому відношенні існував поділ на 38 куренів, очолюваних курінними отаманами, які були опорою кошового [2, с. 157]. Крім січових куренів, були курені й поза Січчю – як тимчасові житла жонатих козаків [2, с. 175].

Уже в період Гетьманщини – з другої половини XVII ст. – офіційна назва української держави на Лівобережжі була «Військо запорозьке», що зайвий раз підкреслює тодішню державницьку функцію збройних сил України [10, с. 84]. Слід підкреслити такий факт: на Запорозькій Січі державна система народилася з військової організації, тому державні

органи, адміністративно-територіальна система, посади були як військовими одиницями, так і державними.

Кошовий отаман (гетьман) зосереджував у своїх руках вищу військову, адміністративну і судову владу. Його влада не була абсолютною: він звітував перед Військовою радою, його повноваження обмежувалися річним терміном перебування на посаді.

Найважливіші питання військового та політичного характеру розглядалися на засіданнях Військової ради. Згідно з звичаєвим правом, на них міг бути присутнім будь-який козак. Збиралася Військова рада тоді, коли для вирішення того чи іншого питання потрібна була воля всього товариства, але два рази на рік – 1 січня і 1 жовтня – вона збиралася обов'язково. Саме тут формувалися підвалини республіканської форми правління, нові принципи судочинства, нові джерела права.

Під кінець XVI ст. на Запоріжжі вже існувало військо зі стрункою організацією. Очолював його кошовий отаман (пізніше – гетьман). Основною військовою одиницею був полк з 500 мушкетів. Полк поділявся на сотні, а ті в свою чергу – на десятки. Посади кошового отамана (гетьмана), полковника, сотника, отамана, який командував десятком (пізніше – курінного отамана), були виборними. У своїх грамотах і листах вони титулювали себе «Військом Запорізьким». Основну його частину складала піхота. Військо мало гармати. Чисельність Запорізького війська не була сталою. На кінець XVI ст. воно нараховувало близько 15 тис. козаків. Січ мала також свій флот, який складався з великих човнів – чайок або байдаків. Військо Запорозьке мало свою печатку – герб із зображенням козака з рушницею на плечі, з шаблею та списом, застромленим у землю поруч з постаттю козака. Січова корогва (прапор) була червоного (малинового) кольору: на лицьовому боці був зображений св. Архангел Михайло в білому кольорі, а на зворотному – білий хрест, оточений небесними світилами.

Зауважимо, що військова дисципліна є необхідним інструментом існування будь-якого війська. Не було винятком і козацтво. Як відомо з історичних джерел, недотримання наказу, погане виконання службових обов'язків, неналежний моральний стан кожного окремого вояка могли мати важкі наслідки для всього війська, то ж козацтво на війні підпорядковувалося досить жорстким законам. Найпоширенішими покараннями були смерть та побиття киями. Однак було б неправильно зводити козацьку дисципліну тільки до покарання. Чимале значення для козацького війська мала ідеологія, сутність якої зводилася до того, що

козацтво є оборонцем християнської віри від невірних. Під час війн із поляками до релігійних лозунгів на захист православ'я додалася ще й національна ідея – звільнення Русі. Таке ідеологічне підґрунтя було серйозною опорою для дисципліни і порядку у війську. Підсумовуючи питання про дисципліни у війську Запорозькому, можна визначити три основні щаблі, на які вона спиралася: карність, ідеологія й осуд товариства.

Переходячи до розгляду козацької піхоти, кінноти, артилерії і флоту, слід одразу зауважити, що українське Козацьке військо не мало окремих родів військ. Козак був універсальним вояком, тож правильно акцентувати увагу на способах бою. Це не заперечує факту існування серед козаків фахівців з якогось окремого виду бою чи взагалі ведення війни (на суші чи воді). Проте, такі особливі якості окремих вояків тільки зміцнювали багатогранність і універсальність війська в цілому. Універсалізм козаків, як військових, знаходив своє відображення у тактичних діях.

Як підкреслює А. Скальський [19], Запорозька Січ виникла й розвивалася в тому регіоні, де в сутичках між сторонами, що ворогують, переважно брали участь озброєні вершники. Однак козацтво не мало достатніх матеріальних статків для утримання чисельної кінноти, тому козаки виробляли власні бойові прийоми, щоб урівноважити свої військові можливості з ворожими.

Ударну силу Козацького війська становила піхота. Її бойовий успіх досягався або за рахунок раптової атаки, або веденням щільного рушнично-артилерійського вогню. Козацькі піхотинці, на відміну від європейських вояків (поляків, шведів та ін.), не поділялися на тих, хто володів вогнепальною або холодною зброєю. У козаків вогнепальна зброя застосовувалася як основний вид озброєння. Це були рушниці, аркебузи, мушкети, гаківниці, яничарки тощо, а кіннотники мали ще й пістолі. Козаки влучно стріляли з луків, прикриваючи стрільців під час перезаряджання ними вогнепальної зброї. Легка кіннота використовувалася як допоміжне військо. На неї покладалася розвідка, переслідування, рейди в тили ворога, флангові атаки, заманювання супротивники в пастки. Недостатнє військове забезпечення спонукало козаків вигадувати особливі тактичні прийоми для досягнення військових цілей. Так, атака часто супроводжувалася гучним криком з метою налякати ворога і підбадьорити себе. Під час атаки застосовувалася лава – наступ півколом, що давало можливість вести бойові дії проти ворога не лише з фронту, а й охоплювали його з флангів і навіть заходили в тил. Козаки також застосовували і розсипний стрій, в якому кожен окремий козак

виявляв власну ініціативу, що свідчило про загальну демократичність запорозького козацтва. Для порівняння, в Європі, на той час використовувався лінійний стрій, що позбавляв воїнів будь-якої ініціативи.

Найпопулярнішим бойовим порядком у козаків був так званий «табір» – найважливіший елемент козацької тактики в умовах рівнинної степової місцевості на марші, у наступі та обороні. Це було чотирикутне рухоме укріплення з возів, під захистом якого перебувало військо. Піхота виходила для бойових дій з-за возів, а в разі небезпеки замикалася в щільну фортецю. Також слід згадати, що табір під час воєн, особливо з поляками і турками, як правило, рухався важкодоступною місцевістю. Причому часто виникали парадоксальні ситуації, коли ворожі кіннота і піхота повільніше пересувалися болотами та ярами, ніж козацький табір. Це передусім свідчить про високу координацію і взаємодію козаків та їх тактичних одиниць загалом.

Козаки здавна використовували індивідуальний захист від ворожого обстрілу, тоді ще не відомий у Західній Європі, – самоокопуння. Запорожці блискавично споруджували для боротьби з противником вали, рови, засіки, шанці. У військовій тактиці належну роль відігравав такий рід козацьких військ як *армата* (артилерія). Армата використовувалася для прикриття козаків у наступальних діях, а також для відбиття ворожих приступів під час оборони. Однією з переваг козацького війська було бездоганне володіння саперною справою. Козаки вміли швидко та якісно будувати міцні укріплення безпосередньо під час бою. З огляду на чисельну перевагу ворога, це часто було питання життя чи смерті. Польські та європейські наймані інженери не приховували свого захоплення фортифікаційними спорудами козаків.

Під час захоплення ворожих фортець козацтво застосовувало як штурм, так і облогу. У першому випадку намагалися підійти непомітно до ворожих укріплень і навальною атакою, не зважаючи на первинні, іноді доволі великі, втрати, ввірватися всередину. При облозі оточували фортецю земляними укріпленнями, робили підкопи, намагалися підпалити за допомогою артилерії. Якщо ворог очікував на атаку, то козаки наближалися, прикриваючись переносними дерев'яними щитами, плетеними фашинами, а то й просто возами, на стіни залазили за допомогою драбин. Показовим прикладом вміння козаків захоплювати фортеці може слугувати похід Сагайдачного на Москву в 1618 р. Із самого свого виникнення козацтво нерозривно пов'язане з річками. Одна з перших

згадок про козацтво повідомляє про захоплення ними татарського корабля на Дніпрі.

До морських походів, як підкреслює І. Рибалка [18], козаки готувалися централізовано: спочатку збирали припаси, зброю, будматеріали, після обрання на раді старшини козацтво ділилося на екіпажі, кожен з яких будував свій човен. Щодо останніх, то французький інженер подає опис великого судна на 50-70 вояків і 4-6 малих гармат. Щоправда, було б неправильно вважати цей варіант «основним» кораблем козаків кінця XV – першої половини XVII ст. Аналіз джерел свідчить, що на озброєнні козацтва були і менші човни на 20-30 осіб. Припускаємо, що величина човна залежала від мети плавання – суто річкове і прибережне чи морське.

Окрім того, мали вдосконалювати і сам човен, оскільки швидко розвивалася вогнепальна зброя. Змінювалися також масштаби й умови битв. Якщо у XV-XVI ст. козаки билися з турецькими кораблями в дніпровських плавнях, то вже в XVII ст. чайкам доводиться зустрічатися з турецькими ескадрами у відкритому морі. У плавнях козаки нападали зазвичай із засідки, ховаючись в очереті, в морі – намагалися наблизитися до ворога непомітно вночі або проти сонця. Якщо такої можливості не було, атакували подібно до кінної лави. Під час атаки частина вояків сідала за весла, а частина вела стрільбу. Як і на суші, козаки максимально використовували рушнично-артилерійський вогонь проти живої сили противника. Чорне море було «турецьким» морем. Вийти в нього козаки могли тільки через кілька річок, гирла яких контролювали турецькі фортеці з потужною артилерією. Уздовж берегів кочували татари, а на виході часто чатували османські ескадри. Пробившись на початку походу крізь ці перепони, козаки опинялися немов у заткнутій посудині, крізь шийку якої треба було ще повернутися назад. Будь-яка поломка човна становила смертельну небезпеку, оскільки безпечного берега, куди б можна було спокійно пристати, не існувало. Такі умови загартовували козацтво загалом і його флотоводців зокрема.

Для виконання розвідувальних завдань в Запорозькому війську існував спеціальний підрозділ – Пластунівський курінь. Кожний пластун-розвідник мав відповідні навички, які в подальшому постійно вдосконалювалися. Нове поповнення для свого підрозділу пластуни приймали тільки за загальним вибором і згодою, для перевірки якостей новобранців існували жорсткі умови прийому. Пластуни-розвідники після своєї підготовки могли вміло вести розвідку різноманітними способами,

діяти приховано, зухвало, сміливо й активно добувати розвідувальні відомості згідно з поставленими перед ними завданнями. При цьому вони проявляли винахідливість, ініціативу, широко використовували прийоми військової хитрості й обману противника, могли впевнено орієнтуватися в степу за допомогою підручних засобів і наявних предметів, володіли прийомами рукопашного бою, знали іноземні мови й здійснювали самостійний допит полонених.

Детальний аналіз тактики ведення бою козаками дав змогу резюмувати низку фактів, які, вважаємо, доцільно використовувати й нині для формування військових компетенцій майбутніх офіцерів Збройних Сил України. Зазначимо, що рівень військового забезпечення української армії нині перебуває на щаблі інституалізації, тому, власне, доволі актуальним вбачаємо максимізацію процесу використання військовими наявних матеріально-технічних ресурсів. Адже аналіз історичних джерел та наукових досліджень щодо тактики військових дій Козацького війська, свідчить про те, що перемогу можливо здобувати не лише рішучими наступальними діями. На підтримку цієї тези апелюємо до факту, що у козацькому війську було відкинута така форма стратегічних дій як безплідне маневрування по тилах противника та облога фортець, і обрано за основу швидкий і несподіваний маневр з метою розгрому противника потужним ударом. Підкреслимо, що реалізація цих дій уможлиблювалася завдяки універсальності козаків-воїнів, котрі володіли всією гамою військових компетенцій. Урахування цієї історичної риси дає змогу екстраполювати розглянуту універсальність військових на сьогодення, що віддзеркалюється у необхідності розвитку сил спеціальних операцій (ССО) як самостійного компоненту воєнної організації держави або принаймні її Збройних сил.

Варто зазначити, що в умовах сьогодення Сили спеціальних операцій стають надзвичайно важливими, а в деяких випадках домінуючими та навіть єдино можливими в арсеналі реагування на загрози та виклики і поступово перетворюються на засіб впливу, що все частіше використовується вищим військово-політичним керівництвом провідних держав світу. Крім того, ССО набувають неабиякого значення у тих країнах, які не можуть собі дозволити мати великі збройні сили та високотехнологічні засоби силового стримування стратегічного рівня (ядерну та високоточну зброю). А найголовніше – це те, що спеціальні операції проводяться не тільки у воєнний час, але й у мирний, під час кризових ситуацій і збройних конфліктів та воєн на стратегічному,

оперативному та тактичному рівнях. Вони також мають тенденцію до розвитку і подальшого зростання їх місця та ролі у гарантуванні національної безпеки різних країн світу.

Крім того, розглядаючи систему державотворення Козацької доби, можна прийти до розуміння необхідності докорінних змін у поглядах на підхід формування територіальної оборони. За всіх часів, у різних країнах, з різним соціально-політичним станом створювалися підрозділи територіальної оборони для захисту територіального суверенітету та цілісності країни. Країни, нездатні протидіяти сильному агресору збройними силами мирного часу, були спроможні чинити суттєвий опір із захисту свого суверенітету та незалежності за допомогою сил (військ) територіальної оборони. Порівнюючи основи та принципи формування реєстрового козацтва із сучасними з'єднаннями територіальної оборони, можна з впевненістю стверджувати, що територіальні війська не підміняють Збройні Сили та їх роль у забезпеченні обороноздатності держави, діючи за формулою – «не замість, а разом», утворюючи стрижень патріотичного виховання населення. Реєстрове козацтво за часів Запорозької Січі та сучасна територіальна оборона були та є суттєвими важелями в організації обороноздатності країни. Виважена державна політика та відповідна законодавча база при визначенні політики національної безпеки держави створюють умови для надійного захисту країни від зовнішньої та внутрішньої небезпеки силами військової організації держави, складовою якої є саме територіальна оборона.

Вирішення питання підвищення обороноздатності держави, з урахуванням історичного досвіду, неможливо без реформи державного устрою. Дослідження показують, що основою довіри до влади повинна стати гнучка система контролю її зі сторони громадського суспільства, максимальне надання громадянам можливості обирати кращих представників на всіх рівнях. Прикладом ефективного керівника, який користувався незаперечним авторитетом серед козацтва може служити Іван Сірко, який багато разів обирався отаманом та залишився непереможним полководцем.

Висновок та перспективи подальших досліджень. Отже, ознайомлення з козацькою воєнною історією та досвідом державотворення дає підстави пересвідчитися у різноманітності прийомів, що їх використовували українські полководці. Це впливало з внутрішньої структури козацтва – відносна демократичність у сприйнятті й обміні воєнними ідеями, особиста відповідальність старшини перед товариством

за якість проведення операцій (досягнути перемоги за максимально низьких втрат).

Аналіз тактики ведення бою козаками дав змогу резюмувати низку фактів, які доцільно використовувати й нині для формування військових компетентностей майбутніх офіцерів ЗС України. Зокрема, йдеться про універсалізацію професійних компетенцій офіцерів Збройних сил України та вдосконалення самостійного компоненту воєнної організації держави – сил спеціальних операцій (ССО). Ця теза потребує подальшого наукового обґрунтування та розроблення. Крім того, потребує окремого розгляду система виховання та соціального захисту, яка діяла в Козацькому війську.

З урахуванням стану війни з Російською Федерацією, обрані керівники всіх рівнів повинні нести персональну відповідальність за стан територіальної оборони та готовність громади до відсічі агресії у всіх її формах.

Література:

1. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові атамани Запорізької Січі. К.: Либідь, 1993. 288 с.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 1. Київ: Наукова думка, 1998. 696 с.
3. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 2. Київ: Наукова думка, 2000. 752 с.
4. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 3. Київ: Наукова думка, 2003. 952 с.
5. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 4. Київ: Наукова думка, 2006. 888 с.
6. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734-1775. Корпус документів. Том 5. Київ: Наукова думка, 2008. 528 с.
7. Безносок О. О. Сучасні теоретичні підходи до управління військовою освітою. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2013. № 2. С. 13–18.
8. Військова освіта в Україні та особливості прийому громадян на перший курс. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/vijskova-osvita-v-ukraini-ta-osoblivosti-prijomu-gromadyan-na-pershij-kurs.html>

9. Департамент військової освіти, науки, соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України. URL: <http://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/departament-vijskovoї-osviti-nauki-soczialnoi-ta-gumanitarnoi-politiki-ministerstva-oboroni-ukraini.html>
10. Заруба В. М. Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII століття: монографія. Дніпропетровськ: ПП Ліра ЛТД, 2003. 464 с.
11. Історія українського козацтва: нариси: у 2 т. / за ред. В. А. Смолія. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 1. 800 с.
12. Козацькі вожді, гетьмани, кошові. Історія української культури: у 5 т. Т. 2: Українська культура XIII - першої половини XVII століть. Київ: Наукова думка, 2001. 345 с.
13. Козацькі січі (нариси з історії українського козацтва XVI – XIX ст.) / В. Смолій (відповідальний редактор). К.: Запоріжжя, 1998. 252 с.
14. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / пер. із староукр. К.: Т-во «Знання» України, 1992, 192 с.
15. Незнайома Клію. Таємниці, казуси і курйози української історії. Козацька доба / В. Горобець, Т. Чухліб. К.: «Наукова думка», 2004 р. 310 с.
16. Новий довідник: Історія України. К.: ТОВ «КАЗАК», 2006. С. 137–145.
17. Рибалака І. Історія України: підручник для вузів. Х.: Основа, 1995.
18. Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. Ч. 1-3. Одесса, 1884-1886.
19. Скальковский А. О. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького. *Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина*. 1994. №2. С. 77–78.
20. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства. К.: Стило, 2004. 308 с.
21. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. К., 1990. Т.1. 263 с.

References:

- Apanovych O. M. Ghetjmany Ukrajiny i koshovi atamany Zaporizjkoji Sichi. K.: Lybidj, 1993. 288 s.
2. Arkhiv Kosha Novoji Zaporozjkoji Sichi. 1734-1775. Korpus dokumentiv. Tom 1. Kyjiv: Naukova dumka, 1998. 696 s.

3. Arkhiv Kosha Novozi Zaporozkozi Sichi. 1734-1775. Korpus dokumentiv. Tom 2. Kyjiv: Naukova dumka, 2000. 752 s.
4. Arkhiv Kosha Novozi Zaporozkozi Sichi. 1734-1775. Korpus dokumentiv. Tom 3. Kyjiv: Naukova dumka, 2003. 952 s.
5. Arkhiv Kosha Novozi Zaporozkozi Sichi. 1734-1775. Korpus dokumentiv. Tom 4. Kyjiv: Naukova dumka, 2006. 888 s.
6. Arkhiv Kosha Novozi Zaporozkozi Sichi. 1734-1775. Korpus dokumentiv. Tom 5. Kyjiv: Naukova dumka, 2008. 528 s.
7. Beznosjuk O. O. Suchasni teoretychni pidkhody do upravlinnja vijsjkovoju osvitoju. Naukovi zapysky Nizhyns'kogho derzhavnogho universytetu im. Mykoly Ghogholja. Ser.: Psykholoho-pedagoghichni nauky. 2013. # 2. S. 13–18.
8. Vijsjkova osvita v Ukraini ta osoblyvosti pryjomu ghromadjan na pershyj kurs. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/vijskova-osvita-v-ukraini-ta-osoblivosti-prijomu-gromadyan-na-pershij-kurs.html>
9. Departament vijsjkovozi osvity, nauky, socialnozi ta ghumanitarnoi polityky Ministerstva oborony Ukrainy. URL: <http://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/departament-vijskovozi-osviti-nauki-soczialnoi-ta-gumanitarnoi-politiki-ministerstva-oboroni-ukraini.html>
10. Zaruba V. M. Ukrainyske kozacke vijsjko v rosiysko-tureckyxh vijnakh ostannjozi chverti XVII stolittja: monoghrafija. Dnipropetrovs'k: PP Lira LTD, 2003. 464 s.
11. Istorija ukrainyskogho kozactva: narysy: u 2 t. / za red. V. A. Smolija. K.: Vyd. dim «Kyjevo-Moghyljansjka akademija», 2006. T. 1. 800 s.
12. Kozacki vozhd, ghetjmany, koshovi. Istorija ukrainyskozi kuljтуры: u 5 t. T. 2: Ukrainysjka kuljtura XIII - pershozi polovyny XVII stolitj. Kyjiv: Naukova dumka, 2001. 345 s.
13. Kozacki sichi (narysy z istoriji ukrainyskogho kozactva KhVI – KhIKh st.) / V. Smolij (vidpovidaljnij redaktor). K.: Zaporizhzhja, 1998. 252 s.
14. Litopys ghadjackogho polkovnyka Ghryghorija Ghrabjanky / per. iz staroukr. K.: T-vo «Znannja» Ukrainy, 1992, 192 s.
15. Neznajoma Klio. Tajemnyci, kazusy i kurjozy ukrainyskozi istoriji. Kozacka doba / V. Ghorobecj, T. Chukhlib. K.: «Naukova dumka», 2004 r. 310 s.
16. Novyj dovidnyk: Istorija Ukrainy. K.: TOV «KAZAK», 2006. S. 37–145.

17. Rybalaka I. Istorija Ukrajiny: pidruchnyk dlja vuziv. Kh.: Osnova, 1995.
  18. Skal'kovskiy A. Istoriya Novoy Sechi ili poslednego Kosha Zaporozhskogo. Ch. 1-3. Odessa, 1884-1886.
  19. Skaljkovsjkyj A. O. Istoriya Novoji Sichi abo ostannjogho Kosha Zaporozjkogho. Ukrajinsjke kozactvo: vytoky, evoljucija, spadshhyna. 1994. #2. S. 77–78.
  20. Fighurnyj Ju. Istorychni vytoky ukrajinsjkogho lycarstva. K.: Stylos, 2004. 308 s.
  21. Javornycjkyj D. I. Istoriya zaporozjkykh kozakiv u trjokh tomakh. K., 1990. T.1. 263 s.
-

The article analyzes peculiarities of the national military school, obstacles, challenges and prospects of training of highly qualified officers for the modernized Ukrainian army. Identified and justified a number of priority challenges for the national higher military school:

- ensure APU highly skilled personnel potential;
- optimization and reduction of terms of preparation;
- improving the quality of acquisition of military educational institutions of constant and variable teaching staff;
- the introduction of innovative technologies, advanced forms and methods of training, appropriate content of education defined by standards of higher military schools;
- practical orientation of training of future officers.
- improving the quality of scientific-methodological and logistical support of the higher military school.

The study concluded that military education has the goal of providing a high level of professional and intellectual competence, moral and psychological training of future specialists through the use of innovative forms, methods and means of education.

The author carried out definitive analysis and own interpretation of the term "system of higher military education", which is a subsystem of the overall national education system, which integrates the complex, systematic, standardised components, interaction of which leads to the APU to ensure highly qualified human resources; consists of a network of institutions of higher military education, military educational subdivisions of higher educational

institutions and military colleges; of subjects of educational process; bodies exercising administration in the sphere of military education; standards of educational activity and military education; educational and research programs; industry knowledge and specialty, degree of training.

In the context of modernization of system of higher military education discussion questions remain concerning the formation of a continuous, multilevel and multistage system of a professional training; the deepening of cooperation of the Patriotic and military education in the Euro-Atlantic Alliance in the framework of the development and implementation of measures aimed at improving the qualifications of teaching staff; increasing the level of popularity of the military profession among young people; introduction of innovative system of preparation of future officers.

The author suggests ways to improve the quality of educational services of higher military schools and the popularization of military profession among young people, should be based on the principles of modernization of vocational training of future officers developing a holistic concept of reform of the military school, taking into account the peculiarities of modern Ukrainian society and national educational policy.